

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi
III. Uluslararası Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî
Sempozyumu

(30-31 Ekim, 2009, Üsküp / Scopje)

HACI BEKTAŞ VELÎ'NİN
TARİHSEL KİMLİĞİ, DÜŞÜNCE
SİSTEMİ ve ETKİLERİ

Editörler

Doç. Dr. Gıyasettin AYTAŞ
Yrd. Doç. Dr. Yusuf DOĞAN
Arş.Gör. Deren Başak AKMAN YEŞİLEL

HACI BEKTAŞ VELÎ'NİN TARİHÎ VE TASAVVUFÎ KİMLİĞİ VE BULGARİSTAN'DA HACI BEKTAŞ VELÎ KÜLTÜNÜN İZLERİ

The Historical and Mystical Identity of Hacı Bektash Velî and the Effects of Hacı Bektash Velî Cult in Bulgaria.

Dr. Nevena GRAMATİKOVA

ÖZET

Bilindiği gibi Hacı Bektaş Velî kültü Osmanlı İmparatorluğu'nda ve ardından Cumhuriyet Döneminde Heterodoks İslamiyet'in/yani Alevilik/Bektaşiliğin/ temel unsurlarından biridir. İslamiyetin Balkanlar'a yayılışıyla Hacı Bektaş Velî kültü bu topraklarda da zemin buluyor. Bu kültü buralara getiren, Türkmen heterodoks cemaatleri ve heterodoks gele-neğine bağlı olan dervişler olmuştur. Bu toplulukların tümü zamanla Bektaşî tarikatına bağlanmıştır.

Balkanlar'da ve özellikle Bulgaristan topraklarında Hacı Bektaş Velî kültünün yayılışı hakkında bilgi yazılı eserler, halk gelenekleri ve mimari eserlerde bulunabilir. Yazılı eserler arasında Otman Baba Velayetnamesi, Demir Baba Velayetnamesi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Batılı gezginlere ait seyahatnameler ve Osmanlı belgeleri yer almaktadır. Bu kültün diğer bir ve en iyi göstergesi Bulgaristan'da yaşayan Alevi Bektaşî topluluklarının gelenekleridir. Bahsettiğimiz kültün izleri nefeslerde, gülbenklerde, dualarda ve ritüellerde görünmektedir.

Mimari eserler ise bu kültüye bağlı Bektaşî tekkeleridir. Bulgaristan'da birçok tekke kurulmuş ve onlar Alevi Bektaşî toplulukları tarafından büyük saygı görmüştür. Balkanlar'da ve Bulgaristan'da Hacı Bektaş Velî kültünün temelinde, insana karşı sevgi ve saygı, hoş-görü, marifet, kadına karşı hürmet gibi Hacı Bektaş Velî tarafından savunulan tasavvufi değerler yer almaktadır. Bu değerler Bektaşî tekkelerinin bulunduğu yörelerde yaşayan Hristiyan topluluklarının dikkatini de çekmiş ve onlar da bu Bektaşî tekkelerini zaman zaman ziyaret etmişlerdir.

Bu tebliğde ise Bulgaristan'da Hacı Bektaş Velî kültünün izleri gösteriliyor.

Anahtar Kelimeler: Heteredoks İslam, Kült, Medeniyet, Mimari, Tekke.

ABSTRACT

It is a clear fact that Hacı Bektash cult is one of the corner stones of heterodox Islam that's to say Alevism and Bektashism in Turkey and in the Ottoman Empire. Hacı Bektash Velî cult found its ground when Islam spreaded among the Balkan countries. Turkoman heterodox community and dervishes affiliated to heterodox tradition brought this cult to the Balkans.

The information about the spread of Hacı Bektash Velî cult in the Balkans, especially in Bulgaria can be found in some written works, folkloric traditions and architectural works. Among the written works there are Otman Baba Velâyetname, Demir Baba Velâyetname, Evliya Çelebi's Seyahatname (travelbook), some travelbooks based on western sources and some Ottoman documents. One of the best indicators of this cult is the traditions of Alevi-Bektashi societies living in Bulgaria. The above mentioned cult can be realized in nefes (hymns concerning the mystical experience), gülbenks, prayers and rituals.

Among the architectural structures, there are Bektashi tekkes affiliated to this cult. There are many tekkes in Bulgaria and they are highly respected by Alevi-Bektashi societies. There are mystic values in the center of Hacı Bektash Velî cult in the Balkans and Bulgaria. These are: loving human being, respect, tolerance, ability and respect for women. These values take the attention of Christian societies living around the Bektashi tekkes and therefore, they visit these tekkes from time to time.

Key Words: Heterodox Islam, Cult, Civilization, Architecture, Lodge

1. Hacı Bektaş Velî'nin Tarihî ve Tasavvufî Kimliği

Bilgi eksikliği ve buna rağmen yedi asırdan fazla Hacı Bektaş Velî'nin büyük popülerliği çerçevesinde imajı mitolojik bir boyut kazandığından dolayı Hacı Bektaş Velî'nin tarih bakımından gerçek kimliğinin çıkarılması güçtür. Çeşitli ve çoğu zaman da yanlış yorumlar bu sorunun aydınlanmasında bir büyük engeldir.

Uzun zamandır bazı Avrupalı yazarlar Hacı Bektaş Velî'nin mevcudiyetini ve gerçek tarihî varlığını sorgulamışlar ve onu Müslüman ve Hristiyan dini düşüncelerini içeren bir dinî geleneğin simgesi olarak algılamaktadırlar. Buna karşın Alevi Bektaşî toplulukları onu gerçek bir şahsiyet olarak kabul etmektedirler.

Hacı Bektaş Velî hakkında bilgi Ahmet Eflaki, Elvan Çelebi, Âşıkpaşazade gibi şahısların eserlerinde, daha geç dönemine ait olan ve Vekayiname ya da tarih türünden olan Osmanlı eserlerinde, hakkında yazılan velayetname ve halifesi Hacım Sultan Velayetnamesi'nde bulunmaktadır. Eflaki, Elvan Çelebi ve Âşıkpaşazade, Hacı Bektaş Velî'yi Babai ortamına yerleştirmektedirler. Uzun zamandır tarih araştırmaları Hacı Bektaş'ın Baba İshak'ın halifesi olduğunu iddia etmekteydi. Bu iddia Baba İshak'ın Baba İlyas Horasani ile karıştırılmasından kaynaklanıyordu. Fakat söz konusu eserler açık bir şekilde onu Baba İlyas Horasani'nin ileri gelen halifelerinden biri olduğunu göstermektedir.

Elvan Çelebi onun Baba İlyas'ın halifesi olup, fakat Babai İsyanı'na katılmamış olduğunu yazmışsa da hayatı hakkında başka bilgi vermemektedir. Daha teferruatlı olsa da buna benzer bilgiler Âşıkpaşazade tarafından da aktarılmıştır. Onun anlatıtlıklarına göre Hacı Bektaş, Anadolu'ya kardeşi Menteş ile gelmiştir. Bir müddet Sivas'ta kaldıktan sonra ikisi önce Baba İlyas'ın yanına gitmişler, ardından Kırşehir'i ve Kayseri'yi dolaşmışlar ve sonunda Hacı Bektaş Suluca

Karahöyük'e gelmişlerdir. Öyle görülüyor ki Menteş, 1239-1240 olaylarına katılmış ve Sivas yöresinde şehit düşmüş.

Fakat Bektaşî geleneğinin en otoriteli kaynaklarından 1480'li-1490'lı yıllarda yazılmış olan Hacı Bektaş Velayetnamesi, Hacı Bektaş'ın Baba İshak ve Baba İlyas ile bağlı olduğunu göstermemektedir ve onun Yesevi mistik geleneğine bağlı olduğunu iddia etmektedir. Bu eser Hacı Bektaş'ın soyu yedinci imam Musa al-Kazım'dan geldiğini ve onun babasının Horasan ve Türkistan'da belli başlı bir siyasi etkiye sahip olan ve İbrahim as-Sani olarak da adlandırılan Seyyid Muhammed adında bir zat, annesinin ise Nişabur'da büyük manevi etkisi olan bir kişinin kızı Hatem Hatun olduğunu göstermektedir. Bu esere göre Hacı Bektaş Veli tek ve uzun zamandır beklenmiş bir çocuk idi. Eserde Menteş adında herhangi bir kardeşten bahsedilmemektedir. Babasının vefatından sonra Hacı Bektaş tahta geçmekten vazgeçmiş ve tahtı kuzeni Seyyid Hasan'a bırakıp, Allah'a dua etmeyi tercih etmiş, manevi erişmişliğe kavuşmuş ve kendini tasavvufa vadedmiştir. Ahmet Yesevi ve halifesi Şeyh Lokmani Perende onun manevi mürsitleri olmuştur. Velayetname'ye göre Ahmet Yesevi ona tasavvuf yolunu göstermiş ve ona Elifi tac, hırka, çerağ, seccade, sofrası, alem gibi yolun emanetlerini vermiş. Esere göre bu emanetler Allah'tan Muhammed'e gönderilmiş, o da onları Hz. Ali'ye vasiyet etmiş, sonra da sekizinci imam Ali el-Rıza'dan Ahmet Yesevi'nin eline geçmiş. Bu şekilde Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş'a kendi misyoner faaliyeti hakkını vermiş ve yerleşme yeri olarak ona Suluca Karahöyük'ü göstermiştir.

Hacı Bektaş, uzun bir seyahatin ardından Elbistan'da, Kayseri'de, Zulkadirli ilinde bir müddet kaldıktan sonra Rum'da bulunan Suluca Karahöyük'e gelmiş. O buraya gelirken kerametler yapmış ve bu kerametlerin anlatılmasının amacı da Rum erenlerine onun tasavvufi kuvvetini ve şahsiyet üstünlüğünü göstermektir. Rum erenleri batını ilmiyle anlamışlar ki onların iline Horasan'dan bir eren ve evliya gelmiş ve o, onları gölgeleyeceğinden dolayı onun yolunu kesmek doğrultusunda bir karar almışlar. Birkaç çatışmanın ardından onlar Hacı Bektaş'ın manevi üstünlüğünü kabul etmiş ve onu kendilerine manevi önder olarak tanımışlar.

Velayetname'ye göre onun Suluca Karahöyük'te ilk görüşmesi Çepni boyundan İdris Mukri'nin eşi /Ahiret Hatun/ olarak gösterilen Kadıncık Ana /Kutlu Melek olarak da tanınır/ ile olmuştur. Ona karşı iyi davranışından dolayı Kadıncık Ana onun kerametlerine, manevi ve tasavvufi gücüne birinci tanık olmuş ve birkaç kere onun kerameti yardımını aldıktan sonra, onun birinci ve en sadık müridi olup ona çok büyük manevi bağlılığı göstermiştir. Bu kaynağa göre o, Hacı Bektaş'ın manevi gücü ve kerameti aracılığıyla çocuklar doğuruyor ve bu çocuklar Hacı Bektaş'ın manevi oğulları kabul ediliyor.

Velayetname Hacı Bektaş'ın Kutbeddin Haydar'la da yakın ilişkide olduğunu göstermektedir. Bu esere göre Kutbeddin Haydar, Ahmet Yesevi'nin manevi oğlu idi.

Hacı Bektaş'ın doğum ve ölüm tarihlerini Velayetname'nin bir yazılı nüshasından ve Kaygusuz Abdal'ın ve Abdal Musa'nın risalelerinin istinsah edilmiş yazılı nüshalarından öğrenmekteyiz. Bu tarihler, 606 /1209-1210/ ve 669 /1270-71/ seneleridir. Bu sebeple Hacı Bektaş Velayetnamesi'nde ve Hacı Sultan Velayetnamesi'nde gösterildiği gibi Hacı Bektaş'ın Ahmet Yesevi ile zaman bakımından doğrudan bir bağlantısı mümkün olamaz; çünkü Ahmet Yesevi 1167 yılında vefat etmiştir. Fakat bu efsaneler Anadolu'ya gelişine kadar Hacı Bektaş'ın Yesevi geleneğine bağlı olduğunun bir göstergesidir ve onun Yesevi bir ortamda büyüdüğünü ima etmektedir.

Buraya geldikten sonra Hacı Bektaş dinî-tasavvufi görüşlerini yaymakla ve birçok kerametiyle bu yörede birçok mürit kazanmıştır. Onlar onun yanına geliyor, sohbet ediyor ve sema oynuyorlardı. Yazılı menkıbe Hacı Bektaş'ın halifelerini hiç şüphesiz çoğaltmıştır. En yakın halifelerini muhtelif yerlere göndermiş, şöhreti ve popülerliği bir hayli artmıştır. Hacı Bektaş ve halifeleri, Moğollar arasında misyoner faaliyetleriyle meşgul olmuş ve Hristiyanlar arasında da görüşlerini yaymıştır.

Kaynakların sağladığı bu bilgilerin ışığında Hacı Bektaş'ın önce Yesevi geleneklerini koruyan Haydari tarikatı gibi bir tarikatın mensubu olduğu sayılabilir. Kısacası Hacı Bektaş Anadolu'ya Moğol İstilasası'nın sonucunda 1231 senesinde veya sonraki yıllarda bir Yesevi-Haydari dervışı olarak gelmiştir. Buraya gelişinde Vefai şeyhi Baba İlyas'a ve onun çevresine bağlanarak muhtemelen Vefai tarikatına geçmiş veya kendi mistik mensubiyetini korumuştur. Onun halifesi mertebesine ermiş, ancak tasvip etmemesinden veya başka bir sebepten 1239-1240 senesinde isyana katılmamış ve bir müddet sonra Kırşehir yöresine veya daha doğrusu Suluca Karahöyük'e bir derviş olarak yerleşmiştir. Görüldüğü gibi Amasya'da Baba İlyas'a mürit olunca, Hacı Bektaş Elbistan'da Dede Kargın'ın mistik çevresiyle bağ kurmuş ve bu durum Velayetname'de hatırlatılmıştır. Onun Kırşehir yöresine yerleşmek kararı da muhtemelen Çepni ve Kara Koyunlu gibi burada yaşayan ve yarı göçebe hayat sürdüren ve heterodoks İslam inançlarına bağlı Türkmen kabilelerine bağlıydı.

Velayetname Hacı Bektaş'ın Kalenderilik'le bağlantısı hakkında da bilgi içermektedir. Bunların içinde bu eserde Hacı Bektaş'a verilen *abdal* lakabı; onun dış kıyafeti için verilen bilgiler; Horasan'dan Kalenderi gruplarının onun tekkesini ziyaret etmesi ve onların Hacı Bektaş tarafından manevi yoldaş gibi tanınması; onun sürekli Selçuklular ve sonra da Osmanlı döneminde Anadolu'da Kalenderilerin merkezi olan Seyyid Battal Gazi tekkesini ziyaret etmesi; Suluca Karahöyük'e gelişine kadar gezgin bir derviş hayatı sürmesi, Kalenderi-Haydari mücerret geleneğine bağlıdır. Velayetname'ye göre Hacı Bektaş'ın bir Kalender-Haydari görünümü vardır – tamamiyle tıraş olan kafa, kaş, sakal, Haydariliğe mensubiye-

tini gösteren uzun ve gür bıyık; yarı çıplak vücut ve mahrumi elbise – kısa derviş gömleği, derviş hırkası, kemer ve keçeden bir külah. Bu portre onun daha sonraki asırlarda Bektaşî ikonografisindeki bilinen portresinden çok daha farklıdır. Bektaşî ikonografisindeki bilinen portresinde artık Hacı Bektaş'ın gerçek tarihî ve tasavvufi kimliği unutulmuştur ve onun şahsiyeti birçok menkıbelerle süslenmiştir veya ona yeni bir dış kıyafet şekli vererek – uzun ritüel elbise, uzun sakal ve bıyık, özel tac, o bir sembol olarak benimsenmek istenmiştir.

Hacı Bektaş Velî'nin dinî kimliği için çeşitli ve birbirine zıt görüşler ortaya konulmuştur. Bunlar çoğu zaman spekülâtif ve tarafgirdir. Bazı yazarlar onun Sünnî mensubiyetini müdafaa etmekte ve onu Sünnî bir tasavvuf ve şeriat ilimlerinde büyük bir Sünnî âlim ve onu şeriata bağlı olarak göstermektedir. Başka yazarlar onun Şiiliğe bağlı olduğunu iddia etmektedir. Bu yazarların görüşleri bugüne kadar Bektaşiliğin ermiş ve tanınmış dinî doktrinine ve pratik sistemine dayanmaktadır. Kanaatimize göre Hacı Bektaş Velî'nin bir Türkmen halk mutasavvıfı olarak ve Türkmen çevreleriyle ve Orta Asya'dan Batı'ya uzanan Türk geleneklerine bağlı olması ve heterodoks bir İslam anlayışını yayması gerçeğe daha yakındır.

Yukarıda bahsedilen kaynaklar bu sorunun aydınlatılmasına biraz yardım etmekte ve Hacı Bektaş Velî'nin dinî-tasavvufî siması için bazı çizgiler vermektedir. Âşıkpaşazâde onu coşkulu bir evliya gibi tasvir etmekte, meczup bir aziz, şeyhlikten ve müritlikten vazgeçmiş meczup bir aziz olarak göstermektedir. Davud Fakih /XV. asırda/ ve Vahidi /XVI. asırda/ gibi Âşıkpaşazâde'den daha geç dönemde yaşamış yazarlar da onu Allah'tan son derece coşkunluk duyan bir zahit ve mutasavvıf olarak göstermektedirler. Velayetname'de bazı pasajlar Hacı Bektaş'ı tamamen Allah'a düşkün bir zahit olarak tasvir etmektedir. Öte yandan ise Baba İlyas'a bağlılığı onun için gerçeklikten tamamen kopmuş bir insan imajı çizmemektedir.

Hacı Bektaş Velî'nin On İki İmam Şiiliğine bağlılığıyla ilgili lehte ve aleyhte zıt görüşler ileriye sürülmüştür ve bu problem hâlâ tartışmalara mevzu bir konudur. Velayetname bu hususta bazı bilgiler içermekte ve onlar da Hacı Bektaş Velî'nin On İki İmam Şiiliğine meyilli olduğunu göstermektedir. Aralarında Hacı Bektaş'ın soyunun 12 imamdan çıkarıldığına; Tevvela inancını Rum'a /yani Anadolu'ya/ Hacı Bektaş tarafından getirildiğine ve Rum erenlerine ondan telkin edildiğine dair bilgiler yer almaktadır. Tevvela inancı ise Ehl-i Beyte, yani Muhammed'in kızı Fatıma ve damadı Ali'den gelen sülalesine saygı, hürmet ve bağlılığı içerir. Aynı zamanda, İmamiye Şiiliğinin temel inançlarından biridir ve şu ana kadar Bulgaristan'da Alevi Bektaşî topluluklarının arasında çok yaygındır. Bu yönde diğer veriler Hacı Bektaş'ın Rum erenlerinin önünde Muhammed Ali'nin akidesini takip ettiğini bildirmesidir. Muhammed Ali ise Alevi Bektaşî topluluklarının inancına göre Muhammed ve Ali'nin toplu bir simasıdır. Aynı zamanda Horasan

erenlerinin önünde kendisini müminlerin önderi Hazreti Ali sırnı gibi takdim ediyor ve bu iddianın delilleri gibi avucunda ve alnındaki yeşil benekleri gösteriyor. Onlar ise Ali'nin kutsal işaretleridir. Bu işaretleri görünce Horasan Erenleri, Hacı Bektaş'ın Ali sırnı olduğuna inanmış ve ona bağlılıklarını tasdik etmişlerdir. Bu iddia Ali'nin çeşitli insanlarda kendini gösterdiği inancının bir göstergesidir. Bu inanç da heterodoks İslam geleneğinde /Alevilik Bektaşılık'te/ çok sağlam zemin bulmaktadır. Anadolu'da ve Bulgaristan'da yaşayan Alevi Bektaşî gruplarının içinde Hacı Bektaş Velî'nin Ali'nin cisimlenmelerinin biri olarak kabul edilir.

Hakikaten Hacı Bektaş bu görüşleri ve inançları paylaşmış mıdır, yoksa onlar Velayetname'nin yazıldığı, Şii tesirlerin ve Şii propagandanın yükselmesi zamanında mı ona atfedilmiştir? Bunu tespit edemeyiz; fakat bu veriler onda Şii /Alevi / temayülleri olduğunu veya hiç olmazsa onun Ali kültürüne bağlılığını göstermektedir.

Eflaki'de ve Âşıkpaşazâde'de de bu konuda bağlantılar vardır. Eflaki, Hacı Bektaş'ı tasavvufî bilgileri ve görüşleri olan, fakat şeriata pek uymayan, aydınlanmış yüreği olan bir mutasavvıf gibi vasıflandırır. Âşıkpaşazâde ise Hacı Bektaş oğlu Mahmud Çelebi /muhtemelen onun zamanında Çelebi kolunun önderi/ ve onun müritleri için çok asılsız, saçma, manasız ve şeytani âdetleri varmış diye ve bu topluluğun şeytani veya refah /yani Müslüman/ olduğu belli değilmiş diye yazar. Ama bu inançların ne biçim olduğunu söylemez.

Âşıkpaşazâde, Hacı Bektaş'ın Anadolu'da Baciyan-i Rum grubu ile bağ kurmuş, onun arasından Hatun Ana'yı kendi kızı gibi seçmiş, ona kendi batını ilmini ve keramet kabiliyetini göstermiş ve ona teslim etmiş gibi anlatır. Hacı Bektaş Velî'nin vefatından sonra o, onun manevi halefi /vârisi/ olmuş, ona mezar yapmış ve bu mezara hizmet etmiş. Hiç şüphesiz ki Hatun Ana Velayetname'de sözü geçen Kadıncık Ana ile aynı zattır.

Öyle görülüyor ki Hacı Bektaş Velî kültürünün Suluca Karahöyük'te ve yöresinde büyümesi için en önemli rolü dinî-tasavvufî meziyetleri olan bir kadın oynamıştır. Bu kadın muhtemelen Çepni boyundan ve yukarıda zikredilen grubun mensubuydu. Ona Bektaşî geleneğinde büyük yer ve önem verilmektedir.

Böylece kaynaklar Hacı Bektaş Velî'nin bir taraftan yüksek İslami bir eğitim almış olduğunu ve asil bir soydan geldiğini göstermekte, diğer taraftan Yesevî, Haydarî, Kalenderî ve Vefâî heterodoks mistik cereyanlarıyla ve heterodoks inançlarına bağlı Türkmen cemaatleri ile ilişkide bulunduğunu ve Hazreti Ali kültürünü ve onun çeşitli insanlarda cisimlenmesi ve Ali ile Fatıma'dan gelen Hazreti Muhammed'in sülalesine /yani Ehlibeyte/ bağlı olduğunu iddia etmektedir. Mistik ve sosyal açıdan onun siması, bağlantılarda gösterilen Ahmet Yesevî, Dede Kargın, Baba İlyas ve aynı zamanda Babaî geleneğini temsil eden ve Bektaşî tarikatının himayesinde birleşen sonraki nesiller heterodoks dervişler ve babalar gibi diğer Türk /Türkmen/ sufilerden ayrılmaz.

Yazılı efsane Hacı Bektaş Velî'nin ilk Osmanlı sultanlarıyla bağlarının bulunduğunu göstermekte ve ona Yeniçeri Ocağı'nın kurulmasında manevi rızasını verdiğini atfetmektedir. Fakat Âşıkpaşazade bunun bir tarihi gerçek olmadığını, tam tersine bir efsane olduğunu ima etmektedir. Bu yazar, Hacı Bektaş'ın Osmanlı sultanlarıyla doğrudan ilişkisi olmadığını, onlardan ve Osmanlı ailesinden kimse ile görüşmediğini yazmıştır.

Hacı Bektaş Velî kültürünün ilk Yeniçerilerin arasında yayılmasında büyük rol oynayan Hacı Bektaş'ın taraftarı ve onun tekkesinde yetişen Abdal Musa'dır. Hiç şüphesiz ki Hacı Bektaş'ın isminin Yeniçeri Ocağı'nın kurulmasıyla ilgilendirilmesi, onun halk mutasavvıfı ve velî gibi çok büyük şöhrat ve popülerlik kazanmasının sebeplerinden biridir.

2. Hacı Bektaş Kültünün Bulgaristan'daki İzleri

Erken Osmanlı döneminde Hacı Bektaş Velî kültürünü Bulgaristan topraklarına ilk taşıyanlar Rum Abdal geleneğine bağlı dervişlerdir ve bu dervişlerin arasında XIII-XIV. yüzyıllarda Baba İlyas kültü ve Hacı Bektaş kültü sabit bir statüko kazanmıştır. Zamanla Hacı Bektaş kültü üstünlük sağlamıştır. Bunun bir sebebi de onun Yeniçeri Ocağı'yla bağlanmasıdır. Böylece bu kült Bektaşî tarikatının teşkilatlanması için temel olmuş, Baba İlyas kültü ise zamanla zayıflamıştır. Hacı Bektaş kültürünün yayılmasında Yesevî ve Haydarî geleneğine bağlı Hacı Bektaş Velî taraftarları olan dervişlerin büyük rolü vardır. Bulgaristan'da Alevi-Bektaşî toplulukları tarafından büyük saygı gören ve XVI. yüzyılda yaşamış olan Demir / veya Timur/ Baba Velayetnamesi'nde ve diğer bazı kaynaklarda rastlanan bazı ifadeler iki grubun arasındaki ihtilafın sebebinin Hacı Bektaş kültürünün Yeniçerilerle ilgisine bağlar. Bu, Baba İlyas kültüne bağlı Rum abdal gruplarında ve Türkmen cemaatlerinde iyi karşılanmamıştır.

Daha geç döneme ait olan kaynaklar, Bulgaristan'da ve Balkanlar'da kurulmuş olan ve zamanla Bektaşî tarikatına bağlanan tekkelerin bütün manevi patronlarının Ahmet Yesevî ve Hacı Bektaş taraftarları olduklarını gösterir. Bunların içinde Sarı Saltık Baba, Seyyid Ali Sultan /Kızıl Deli/, Akyazılı Baba, Otman Baba, Mustafa Kanaat Baba ve Alevi Bektaşî topluluklarından saygı gören daha birçok manevi önderler yer almaktadır.

Dervişlerden başka Balkanlar'a ve Bulgaristan topraklarına aile sahibi olan Babaî cereyanına ve Hacı Bektaş koluna bağlı heterodoks Türkmen önderleri yerleşir. Bugün bu gruplar Babagan kolu ve Çelebi kolu olarak bilinmektedirler. Çelebi kolu Hacı Bektaş Velî'yi başta gelen manevi önder kabul etmektedir. Babagan kolu ise ona manevi önder ve yol önderi gibi saygı gösteriyor; fakat onlarda Hacı Bektaş birinci yerde değil de, diğer saygı gören önderlerle bir sırada kabul edilmektedir. Bu iki topluluk daha Babaî ve Bektaşî ve Pazarerteliler ve Çarşambalılar olarak tanınmıştır. Onlar şu an Kuzeydoğu Bulgaristan'da, Deliorman ve Dobruca'da, Doğu Rodoplar'da, Trakya bölgesinin bazı yerlerinde, Kotel kasabası yöresinde varlığını sürdürüyor.

Hacı Bektaş Velî kültünü bu toplulukların içinde nakletmek ve tasdik etme; cem toplantılarında onun hayatını anlatan efsaneler ve menkıbeler anlatmak, onun Velayetname'sini okumak ve Velayetname'yi bu topluluklara mensup ve okuma yazma bilen zatlar tarafından kopya etmek şeklinde gerçekleşir.  u ana kadar yaptığımız ara tırmalarımızda Kuzeydoğu Bulgaristan'da Velayetname'nin 4 yazılı kopyasına rast geldik. Bu kopyalar 1920-1940'lı yıllarda yapılmıştır. İkiisi Osmanlıca, diğer ikisi i e yeni harflerle yazılıdır. Bu nüshalar Razgrad bölgesinde Caferler / Sevar/, Mesim Mahallesi /Midrevo/, Kascılar /Bisertsı/ köylerinde ve Silistra bölgesine ba lı Karalar köyünde bulunmaktadır. Zannediyoruz ki aynı eserden kopya edilmiş nüshalar başka köylerde de vardır. Kotel Balkan'ında bulunan ve Bektaşili e bağlı olan Yablanovo /Alvanlar/ köyünden bir sakinin bilgisine göre bu Velayetname bu köyde de malummu .

Aynı zamanda Hacı Bektaş Velî kültünün Alevi Bektaşî topluluğunun bilincine yerleştirilmesi için, dinî ve gündelik hayatlarında yer alan çeşit törenlerde söylenen nefesler çok büyük rol oynuyor. Onların hemen hepsinde Hacı Bektaş Velî manevi  nder olarak övülüyor ve hatta onun zatında Hz. Ali'nin ruhunun yaşadığı gösteriliyor.

Bulgaristan'da Hacı Bektaş Velî kültünün etkileri, kurulan birçok tekkede oluyor ve oralarda kendi manevi patronların yanı sıra Hacı Bektaş'a büyük say ı gösteriliyor. Bu tekkelerin en  onemlilerinin arasında Silistra iline ba lı Denizler köyündeki Deniz Ali Baba Tekkesi; Balçık kasabasına yakın Akyazılı Baba Tekkesi; Razgrad yöresinde Mumcular köyüne yakın Demir Baba Tekkesi; aynı yörede Hüseyin Baba Tekkesi; Varna yöresinde Yeni Pazar kasabasına yakın Musa Baba Tekkesi; Razgrad yöresinde bugünkü Gara Samuil'de /eski I ıklar köyünde/ Musa Baba Tekkesi; Trakya bölgesinde Yeni Zagra kasabası yakınında Kıdemli Baba Tekkesi ve diğer birçok tekke yer almaktadır.

Otman Baba Velayetnamesi, Balkanlar'da erken Bektaşî geleneğine ba lı iki Bektaşî tekkesinden bahseder. Bunun birisi Za ra yöresinde /Stara Zagora/ Mümin Derviş Tekkesi'dir. Bu kaynakta Mümin Derviş, Vardar yöresinde tekkesi bulunan Bayezid Baba'nın manevi müridi gibi gösterilir. İkinci tekke ise bu Bayezid Baba'nın tekkesi ve muhtemelen o da Yenice Vardar yöresinde bulunmuş. Bu Mümin Derviş baştan kendi m r di gibi birinci sırada Hacı Bektaş kültüne ba lı imiş ve bunu da onların her sene Hacı Bektaş Tekkesine ziyarette gitmesi gösterir.

Böylece bu iki tekke 1530-1550'lerde Hacı Bektaş kültüne ba lı gibi gösterilmektedir ve onlar da Bektaşilerin toplanma yerleri olmuştur. Mümin Derviş'in tekkesinin XVI. asır ve daha sonraki Osmanlı defterlerinde ve diğer belgelerde kayıtları vardır ve bu belgeler onu büyük bir Bektaşî tekkesi gibi gösterir.

Bulgaristan'da Alevi-Bektaşî toplulukların Hacı Bektaş kültüne bağlılığını onların arasında anlatılan efsaneler ve menkıbeler de gösterir. Misal olarak Yablano ve yöresindeki diğer köylerde de saygı gören Ali Baba, Hacı Bektaş'tan buraya gönderilen bir halife gibi gösterilir. Ali Baba, gözcü gibi buraya yerleşmiştir ve Hacı Bektaş'ın felsefesini yayma vazifesi ile meşgul olmuştur. Efsanenin diğer bir versiyonuna göre ise Ali Baba buraya yine Hacı Bektaş tarafından gönderilen başka erenlerle Horasan'dan gelmiştir. Hacı Bektaş kültünün bir simgesi de Ali Baba'nın türbesinde Hacı Bektaş'a ait bir tasvirdir.

XVI. asırda geçmiş olan olayları anlatırken Demir Baba Velayetnamesi de bu eserde adı geçen Hüseyin Baba'yı bugünkü İspirih kasabası yöresinde bir Bektaşî önderi gibi gösterir. Onun tekkesinde yaşayan dervişleri de Bektaşî gibi vasıflandırır. Bu kaynak, Hüseyin Baba ile Rum abdalların Otman Baba kolunu temsil eden Demir Baba arasındaki bir anlaşmazlıktan bahseder. Bu rekabette onların tekkeleri de içine sokulmuştur. Bizce Demir Baba Tekkesi bu yöre Babaî kolunun başta gelen merkezidir, Hüseyin Baba tekkesi ise Bektaşî kolunun. Fakat zamanla onların ikisi de Alevi Bektaşî toplulukları tarafından saygı görmüş ve Bektaşî tarikatının merkezlerinden olmuştur.

Bu tekkelerin dekorasyonu da Alevi Bektaşî topluluğu tarafından diğer hürmet edilen şahısların yanı sıra Hacı Bektaş kültünü de aksediyor. Onların birçoğu Hacı Bektaş tasvirleri ile süslüdür.

Hacı Bektaş Velî tarafından ve ondan sonra da onun taraftarlarından telkin edilen tasavvufi değerler Bulgaristan'da Alevi Bektaşî topluluğun arasında sağlam zemin bulmuştur. Bunlardan en önemlileri insana karşı sevgi ve saygı, mistik marifete temayül, hoşgörüdür. Büyük ün kazanan bu Türk mutasavvıftan telkin edilen mistik felsefe Balkanlar'da birçok Hristiyanı da celbetmektedir kaynaklarda buna yönelik yeterli bilgiler mevcuttur.

NOTLAR:

1. Eflaki, A. Ariflerin Menkıbeleri. çev. T. Yazıcı. İst., 1964, I, s. 371; Elvan Çelebi, v.113b; Aşıkpaşazade, s. 204; Ocak, A. Babailer İsyanı. İst., 1996, s. 17367; Cahen, C. Baba İshaq, Baba İlyas, Hadjdji Bektaş et quelques autres. – Turcica, I, 1969.
2. Menakıb-ı Hacı Bektaş-i Velî "Vilayet-name". Haz.: A. Gölpinarlı. İst., 1990.
3. Ocak, A. Babailer İsyanı, s. 178-180; Beldiceanu-Steinherr, I. Les Bektaşî a la lumieres des recensements ottomans (XV e-XVI le siecles). – WZKM (Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes), 81 (1991), s. 21-79.